

KATJA BAKIJA – Marija Konsuo Kuzmanić
(Dubrovnik, Hrvatska)

**Opus Marina Držića u kontekstu književnog turizma
(mogućnosti razvijanja književnog turizma
na primjeru recepcije Marina Držića)¹**

Sažetak: U radu se nastoje ispitati mogućnosti književnog turizma na primjeru recepcije djela Marina Držića, velikog hrvatskog komediografa koji je zadužio hrvatsku i europsku književnost svojim djelima sa suvremenim i danas aktualnim porukama. Njegova zagonetna i živopisna biografija uvijek iznova intrigira čitatelje i redatelje i poziva na nove interpretacije. Književni turizam smatra se dijelom kulturnog turizma i odnosi se na posjete mjestima i/ili događajima vezanima uz pojedine pisce i njihova djela. U radu se analizira postojeće stanje te kritički propituje Držića u spektru književnog turizma prema teorijskim odrednicama. Ujedno se ovim istraživanjem nastoje ponuditi nove ideje u književnom turizmu na primjeru poznavanja i interpretiranja života i djela dubrovačkog, hrvatskog i europskog komediografa Marina Držića.

Ključne riječi: Marin Držić, hrvatska književnost, kulturna baština, književni turizam, Dubrovnik

Uvodne crtice o Marinu Držiću

Marin Držić (1508. – 1567.) jedan je od najznačajnijih dubrovačkih i hrvatskih književnika, pisac pastoralna, komedija i jedne tragedije, a njegov opus krasi sam vrh europske renesansne književnosti. Autor je slojevite ljudske komedije, slikar naravi i duše čovjeka, majstor smijeha i veliki umjetnik života. Rođen kao pučanin u Dubrovniku, a umro u tajanstvenim i do danas nerazjašnjenim okolnostima u Veneciji po čemu je pisac s najzagonetnijom i najtajnovitijom biografijom u povijesti hrvatske književnosti.

Ovaj veliki majstor komedije napisao je plautovske komedije *Pjerin*, *Skup i Arkulin*, komedije *Novela od Stanca*, *Tripče de Utočce*, *Džuho Krpeta*, *Venera i Adon*, *Grižula (Plakir)* te danas najpoznatiju i najprevođeniju komediju *Dundo Maroje*, ali i do danas nepronađenu i izgubljenу komediju *Pomet*; eklogu *Tirena*, kao i već spomenutu jedinu tragediju *Hekuba* koja nije Držićevo originalno djelo, nastala prema je Euripidovu predlošku. *Hekuba* je i njegovo posljednje izvedeno djelo nakon što je dvaput bila zabranjivana. Pred sam kraj života 1566. godine u Firenzi napisao je urotnička pisma toskanskom vladaru i vojvodi Cosimu I de Medici i njegovu sinu Francescu.

¹ Pregledni rad

Hekuba kojom su se bavili mnogi europski pisci poslužila je Držiću da nakon Negromanta Dugog nosa ponovo progovori i obrati se Dubrovniku svog vremena. Posljednji put je to učinio posredno preko urotničkih pisama – pokazao je svojim književnim opusom pohlepu za zlatom koja je povezana sa zločinom, ukazao na nerazum *ljudi nahvao*, na oholost i neznanje kao izvor zla. (BAKIJA 2019:129) Monolog o nepostojanosti i relativnosti ovozemaljske slave i moći poruka je i opomena nama da u današnjem surovom vremenu protuslovlja i okrutnosti, vremenu stalnih ideoloških kriza i sukoba ne zaboravimo na svoju ljudskost jer:

*Ima se misliti er svaka slava i moć
pod suncem na sviti na manje ima doć;
Hekuba ,2. Čin 1. Prizor*

Kroz prologe svojih dramskih djela i cjelokupnim svojim opusom Vidra je komunicirao s Dubrovnikom njegova vremena. Skriven iza maske čarobnjaštva kroz usta Dugog Nosa u komediji o razmetnom sinu *Dundo Maroje* ili u *Skupu*, komediji o škrtosti i zlatu koje kvari ljude, sklonjen u Njarnjas grad u kojem je *svaka liberta*, Dubrovčanima, a posebice dubrovačkim vlastodršcima, poručivao je što misli o njima (više u BAKIJA 2019: 123).

Svoj ljuveni diskurs prikazao je u malom petrarkističkom kanconijeru *Pjesni ljuvene* (jedino za Držićeva života objavljeno djelo). Grad i ljude renesansnog Dubrovnika ugradio je u svoj raznorodni i bogat opus, postali su dio teatra u kojem se zrcalio onodobni, ali i današnji i sjevremeni Dubrovnik. U središtu Držićevog opusa uvijek je čovjek i njegova ljudskost. U njegovim djelima ocrta se vječna usmjerenost na malog čovjeka i njegovu sudbinu, stoga je prostor pozornice određivao u odnosu na zbilju, a komedije koje je pisao i koje su izvodile amaterske družine *nazbilj su se arecitavale u Gradu*.

Književni turizam

*Tko doma ne sidi i ne haje truda,
po svijetu taj vidi i nauči svih čuda.
(Marin Držić, Tirena)*

Oduvijek je kod ljudi postojala želja za putovanjima i otkrivanjem novih i nepoznatih krajeva, upoznavanjem novih kultura te proširivanjem vidika, što je rezultiralo pojavom turizma čiji je ključni pokretač čovjek-putnik, odnosno turist. Ta želja za otkirvanjem novih vidika u suvremenom svijetu još je izraženija. Turizam je kompleks djelatnosti koje zadovoljavaju potrebe turista za vrijeme njihova putovanja i privremenog boravka u turističkom mjestu i objektu, a njegov razvoj ima pozitivan odraz na cjelokupan društveno-ekonomski život turističkog odredišta (RADIŠIĆ 1986.) Razlikujemo više vrsta turizma, ovisno o karakteristikama i motivacijama turista za određeno putovanje. U ovom radu osvrnut ćemo se na kulturni turizam, a kojemu pripada

i književni turizam – grana turizma koja ne ovisi o sezonskom turizmu, premda mu može biti nadopuna, a može i koegzistirati s ostalim granama turizma.

Turizam i kultura su međusobno povezani te utječu jedan na drugog. Kulturna politika predstavlja institucijski okvir koji nastoji stvarati jasne upute za djelovanje u kulturi te se „ostvaruje u sistematskim, regulatornim smjernicama, koje se primjenjuju na cjelokupni kulturni sektor kako bi svi akteri unutar sektora mogli ostvariti ciljeve svojih kulturnih djelatnosti. Iako je idealni okvir stvaranja i implementacije kulturne politike kreativan i holističan, kulturna politika zadržava jasne birokratske konture.“ (ŽUVELA 2017: 3) Stoga za što bolje prezentiranje kulturne ponude određene sredine treba uzeti u obzir i jasne smjernice kulturne politike čija je uloga u oblikovanju i kreiranju kulturne ponude u turističkoj kulturnoj sredini neizbježna.

Magadán Díaz i Rivas García u knjizi *Turismo literario* (2011: 25) navode da je književnost oblik turizma, objektivno putovanje kroz stvarna mjesta. Za njih je čitanje putovanje maštom. Navode da su u književnom turizmu važnija značenja povezana s mjestima nego sama mjesta, bilo kroz stvarne događaje ili one opisane na stranicama knjige. Tijekom čitanja opis krajolika, kafića ili grada može kod čitatelja probuditi želju da na putovanju provjeri koliko stvarnost odgovara književnom opisu.

Kulturni turizam je nadpojam koji u literaturi još uvijek nije precizno i jednoznačno definiran. Riječ je o pojmu koji „uključuje mnoge aspekte života i vidove ljudskih djelatnosti“ (JELINČIĆ 2008: 25). Pri definiranju kulturnog turizma Jelinčić je nastojala obuhvatiti materijalnu i nematerijalnu dimenziju kulture te je prema tome kulturni turizam definirala kao „posjete osoba izvan mjesta njihova stalnog boravka motivirane u cijelosti ili djelomično zanimanjem za povijest, umjetnost, baštinu ili stil života lokaliteta, regije, zemlje“ (JELINČIĆ 2008: 53). Književni turizam smatra se dijelom kulturnog turizma (SMITH 2012, BUSBY i SHETLIFE 2013) te se odnosi na posjete mjestima i/ili događajima vezanima uz pisce i njihova djela. Smith navodi kako se književni turizam u velikoj mjeri temelji na opipljivim aspektima života pisaca, kao što su primjerice rodne kuće, grobovi i krajolici iz piščevih djela, no smatra kako se tu mogu uključiti i festivali/manifestacije vezane uz pisca ili njegova djela, potpisivanje knjiga ili kreativni tečajevi pisanja (prema SMITH 2012). Prema Busby i Shetlife mjesta koja su prepoznata u opusima poznatih autora mogu igrati važnu ulogu u turističkoj industriji i mogu povećati popularnost određenog turističkog odredišta. Štoviše navode kako specifična veza između autora i čitatelja koji žele postati dijelom imaginarnog svijeta likova i radnje književnih djela može biti važan alat za privlačenje posjetitelja na književna odredišta (prema BUSBY i SHETLIFE 2013).

Herbert opisujući književna i umjetnička mjesta ističe kako može postojati više vrsta privlačnosti za turiste navodeći pritom kako takva mjesta privlače ljude koji gaje intrinzično zanimanje za piščev/umjetnikov život i povijest; takva mjesta privlače i zbog poveznice s piščevim/umjetnikovim djelima; mjesta koja evociraju sjećanja i dopuštaju njihovo oslobođanje te posljednje –

mjesto kao takvo koje može privlačiti i bez da je povezano s literarnim radom (HERBERT 1996).

Vrijednost književne baštine nije dovoljno prepoznata kao moguća turistička atrakcija u svijetu, pa tako ni u Hrvatskoj. Nerijetko se suvremene turiste promatra prvenstveno kao potrošače sunca, pijeska i mora, nesvjesno zanemarujući ključne trendove u suvremenom turizmu. Posljednjih godina turizam je značajna gospodarska grana u mnogim zemljama, a mnoge destinacije postale su sinonim za taj pojam među kojima je svakako Dubrovnik koji svoj puni potencijal tek treba ostvariti. U Dubrovniku postoji velik potencijal za razvoj književnog turizma koji bi se mogao temeljiti na interpretaciji i predstavljanju opusa dubrovačkog, hrvatskog i europskog komediografa Marina Držića. Stoga bi trebalo nastojati pokrenuti književni turizam kojim bi se ujedno stvorila i nova turistička ponuda i potencijal za promociju Dubrovnika i Hrvatske na kulturnoj karti Europe.

Marin Držić u sferi književnog turizma

Uzimajući u obzir Herbertove odrednice književnog turizma nastojat ćemo analizirati navedene odrednice na primjeru života i djela Marina Držića. Prije svega opisujući književna i umjetnička mjesta Herbert ističe da takva mjesta privlače ljude koji gaje intrinzično zanimanje za piščev život i povijest. A Marin Držić pravi je renesansni čovjek iznimne i intrigantne biografije. Naime, riječ je o piscu koji je rođen kao pučanin u Dubrovniku, a umro je u tajanstvenim i do danas nerazjašnjenim okolnostima u Veneciji po čemu je pisac s najtajnovitijim životopisom u povijesti hrvatske književnosti. Držić je bio književnik, ali i vizionar, klerik, buntovnik i urotnik koji je priželjkivao bolji i pravedniji svijet, koji je sanjao drugačiji i bolji Dubrovnik. Prema životinji skupocjena krzna koja je obitavala na prostorima Rijeke dubrovačke dobio je nadimak Vidra.

Druga stavka su mjesta koja privlače i zbog poveznice s piščevim djelima. Držić radnju svojih komedija smješta upravo u Dubrovnik u kojem oslikava grad svog vremena, živost njegovih ulica te vječni dubrovački kamen. Spominje ulice i mjesta ondašnjega Grada, ali i njegove okolice, kao što je područje Rijeke Dubrovačke (*'Rijeka se taj zove hladenac medeni./ vrhu svih ki slove u gori zeleni'*²). Tako primjerice spominje razne ulice i dijelove grada, kao što su placa (*'Njeke se sad maškarate čine, para da se na Placi razgovaraju.'*³), Duičina ulica (*'Činit skakat umije s Duičinijeh skalina...'*⁴), Podmirje (*'Iz Podmirja u onoga?'*⁵), Peline (*'A jeda kako i one vaše od Pelila i od Podmirja ke se vazda od buha puđaju?'*⁶), Prijeko, fontana (*'ter se je*

² Tirena, str. 9.

³ Skup, str. 11.

⁴ Novela od Stanca, str. 5.

⁵ Novela od Stanca, str. 6.

⁶ Dundo Maroje, str. 80.

*prisonio prid fontanu uz mir,/ kozle je donio i grudu i jedan sir.'⁷⁾, Nuncijatu ('*Ovo je dilja neg od Grada do Luncijate.'*⁸⁾, Orlanda i Lužu ('... *prid Orlandom vino liče, junaci ga piju; kua ne manjka prid Lužom, ni vode na fontaniv.'*⁹⁾, Krivu ulicu ('*Ja scijenim dilja je od Krive ulice.'*¹⁰⁾, nekadašnju ulicu u Među crjevjara u kojoj su se nalazile postolarske radnje ('*Bože, love li sada oko Među crjevjara one manenštine u Dubrovniku?*'¹¹⁾). Dubrovački mladići Vlaho i Miho u *Noveli od Stanca* spominju ulicu Garište ('*U one, čudan t' si, stareži s Garišta.'*¹²⁾ koja je ime dobila po požaru koji je ondje izbio, a i danas se nalazi kraj franjevačkog samostana.*

Sam ulazak na Stradun s Pila, središnju dubrovačku ulicu, obilježava odigravanje Držićeve *Novele od Stanca*. Starac Stanac postaje predmet obijesne šale (novele) dubrovačkih mladića jer se izgubljen u nepoznatom gradu prisonio uz Onofrijevu fontanu (izgradio je Napuljanin Onofrio di Giordano della Cava 1438.) koja se nalazi s desne strane Vrata od Pila. ('*Sinoć je došao neki Vlah smiješan, I ne bog nije našao u gradu nigdje stan, Ter se je prisonio prid fontanu uz mir, Kozle je donio i grudu i jedan sir.'*¹³⁾

Držićevu likovi često spominju i imena crkvice koje mogu postati mjesta posjeta i susreta sa svijetom držićevskog teatra. U komediji *Skup* sluškinja Variva, kojoj gospodar u paranoičnoj brizi za svoje „tezoro” ne dopušta pristup kuhinji pa su svi gladni, ljutito odgovara: '*hodi, tamo ga gočula zadavila. Gospo od milosrđa.'*¹⁴⁾ Gospa od milosrđa slikovita je crkvice pod brdom Petkom na Lapadu, u okolici Dubrovnika.

Mjesta povezana s autorovim djelima svakako su i otvorene pozornice na kojima su se izvodile Držićeve komedije. Naime, komedije su se izvodile u različitim dijelovima Grada, ali i na pirevima (svadbenim slavljima) vlastele i imućnijih Dubrovčana, plemića, trgovaca i pomoraca. Izgubljenu komediju u prozi *Pomet* izvela je istoimena „Pomet družina“ „pri dvorom“ (ispred Kneževa dvora). Isto tako, pred Kneževim dvorom izvedena je i komedija *Tirena*, koja je potom izvedena i na piru 1551. Vlaha Držića. Za svadbeno slavlje u palači Frana Caboge izvedena je *Novela od Stanca*, dok je u vijećnici pokladne veljače 1551. „Pomet družina“ predstavila komediju *Dundo Maroje*.

Treća stavka odnosi se na mjesta koja evociraju sjećanja i dopuštaju njihovo oslobođanje – mjesto je djelovalo kao središte s nizom kulturnih značenja i vrijednosti. Mjesto sjećanja u slučaju Marina Držića mogao bi biti Dom Marina Držića, koji je smješten uz crkvu Domino, a dijelom se nalazi na mjestu

⁷ *Novela od Stanca*, str. 8.-9.

⁸ *Dundo Maroje*, str. 180.

⁹ *Dundo Maroje*, str. 96.

¹⁰ *Dundo Maroje*, str. 26.

¹¹ *Dundo Maroje*, str. 34.

¹² *Novela od Stanca*, str. 7.

¹³ *Novela od Stanca*, str. 8.-9.

¹⁴ *Skup*, str.

razrušene kuće i crkve prijašnjeg titulara Svih svetih. Ustanova u kulturi Grada Dubrovnika Dom Marina Držića utemeljena je 1989. te je posvećena životu i djelu velikana hrvatske komediografije. Sam prostor Doma zamišljen je kao mjesto sjećanja na dubrovačkoga renesansnog književnika, mjesto koje prikazuje Držićev životni put i djelovanje, pruža uvid u najvažnija Držićeva djela te daje sliku Dubrovnika toga vremena. U 2023. godini Dom Marina Držića renoviran je u modernu spomen kuću našem velikom komediografu postavši tako suvremeniji, pristupačniji i zanimljiviji domaćim i stranim posjetiteljima. Dom Marina Držića čest je domaćin i važno odredište zainteresiranoj publici koju čine domaći i inozemni posjetitelji koje privlači stručni interes, ali česti gosti su i predstavnici šire javnosti za koje u Domu MD imaju prilagođene programe. Svakako bi u budućnosti koristeći mogućnosti i interpretacije vezane uz Držićev lik i djelo, ova ustanova u kulturi i najmanji muzej u Dubrovniku, mogao postati jedno od središta kulturnog turizma u Dubrovniku. Svojim projektima mogao bi privući proučavatelje renesansne književnosti, glazbe, slikarstva, pokrenuti interdisciplinarnе znanstvene radionice koje bi okupljale stručnjake i studente koji se bave hrvatskom, talijanskom književnosti u europskom kontekstu, pitanjima prevođenja, uprizorenja različitih dramskih tekstova, književnim utjecajima i prožimanjima.

Mjesta sjećanja vezana uz Držićev život i djelovanje mogle bi biti dvije dubrovačke crkve, crkva Svih Svetih (*Domino, Domus Omnium Sanctorum*) i stolna crkva Svete Marije. Naime, 1526. Držić postaje klerik, rektor crkve Svih Svetih u Dubrovniku, a kasnije i orguljaš stolne crkve Sv. Marije.

Zanimljiva je činjenica da su još u prošlosti grobovi velikih pisaca bili mjesta koje su ljudi voljeli i običavali posjećivati. Ousby književni turizam razmatra kao oblik turizma posebnih interesa i smatra da su mnoge crkve, u kojima se nalaze grobovi poznatih pisaca, prava turistička odredišta (prema OUSBY 1990). Navedeno međutim ne možemo povezati s Držićem jer se grob Marina Držića ne nalazi u Hrvatskoj, Držić je pokopan u Veneciji, u crkvi Sv. Ivana i Pavla (*Zanipolo*).

Posljednja stavka koju navodi Herbert odnosi se na mjesto kao takvo koje može privlačiti i bez da je povezano s literarnim radom. Dubrovnik, biser Jadrana, već odavno privlači milijune turista diljem svijeta da ga posjete i istraže zbog iznimne povijesne i kulturne baštine, kao i zbog mora i plaža, a dodatna kulturna ponuda u vidu književnog turizma može biti samo još jedan od razloga za (ponovni) posjet Dubrovniku. Stoga treba doraditi i proširiti te i održavati postojeću ponudu književnog turizma, ali i raditi na novim književno-turističkim potencijalima.

Kako je Držić doživljen i predstavljen u književnom turizmu danas – mišljenja stručnjaka koji se bave Držićem i njegovim djelom

U radu *Modusi revitalizacije renesansne književne baštine u suvremenom Dubrovniku (studija slučaja - recepcija opusa Marina Držića)* (BAKIJA, KONSUO 2022) provedeno je istraživanje metodom upitnika na reprezentativnom uzorku stručnjaka različitih područja, studenata, profesora, djelatnika u kulturi (kazališta, knjižnica i muzeja), novinara koji prate kulturu kako bi se ustvrdilo postojeće stanje i mišljenja o opusu Marina Držića kao mogućnosti za književno-turističku ponudu. Hipoteza autorica je da Držić i njegov bogat raznorodni opus nisu dovoljno iskorišteni u kulturnoj promidžbi Dubrovnika kao poznate turističke destinacije. Rezultati istraživanja dokazali su postavljenju hipotezu. Naime, istraživanjem se pokazalo kako se na Držiću radi, promovira ga se, međutim i sami stručnjaci koji se s različitih motrišta bave Držićem i na njegovim djelima rade smatraju kako „njihov rad može biti bolji i prepoznatljiviji“. Nastojale su se dati smjernice koje bi vodile ka kvalitetnijem i osmišljenijem odnosu prema Držiću i njegovoj literarnoj ostavštini. Dani su konstruktivni prijedlozi, ispitanika te autorica, koji bi mogli poslužiti budućim istraživačima pri ispitivanju literarnog blaga i njegovoj prezentaciji te promoviranju Držića u kontekstu književnog turizma.

Kako bi se Marin Držić bolje pozicionirao u književnom turizmu prije svega je trebalo ispitati stručnjake kako Držića doživljavaju te na temelju toga nastojati bolje prezentirati Držića kao književno-turistički produkt. Marina Držića prvenstveno se doživljava kao velikog dubrovačkog i hrvatskog komediografa koji je zadužio hrvatsku književnost svojim originalnim dijelima (ispitanici su istaknuli *Dunda Maroja*, *Novelu od Stanca*, *Skupa*, *Tirenu*, ali i urotnička pisma) u kojima pronalazimo mnoštvo svevremenskih tema. Asocijacija na Marina Držića su i predstave temeljene na njegovim komedijama. Istaknuto je kako je riječ o piscu zagonetne biografije koji je bio buntovnik i vizionar. Znajući što sve Marin Držić jest i što sve predstavlja u književnosti, nastojalo se ispitati na koji način Držića predstaviti u književnom turizmu.

MARIN DRŽIĆ		
značaj za hrvatsku književnost	najpoznatija djela	originalnost Držićevog jezika i književnog izričaja
Dundo Maroje, Novela od Stanca, Skup, Tirena Prolog Dugog Nosa urotnička pisma asocijacija na lektiru		
svevremenske ideje	zanemarivanje lika i djela	živopisna i zagonetna biografija

Prikaz 1. „prva pomisao na Marina Držića u okviru struke ispitanika“
Izvor: Obrada autorica prema rezultatima istraživanja

Prijedlozi stručnjaka koji na Držiću rade odnose se na organiziranje kulturnih manifestacija, edukaciju, prevođenje na strane jezike, promociju, digitalizaciju i uključivanje u turističku ponudu. Organizacijom stručnih skupova i simpozija potaknulo bi se dodatno propitivanje Držićevog svijeta, dok bi se organizacijom festivala (kakvi postoje u drugim europskim gradovima posvećeni velikim piscima), predstava (na hrvatskom, ali i na stranim jezicima) i izložbi Držić i njegov opus ponudio široj publici. Nadalje, trebalo bi osmisliti, promovirati i organizirati aktivnosti usmjerene svim skupinama (djeci, mladima i odraslima) u vidu edukativnih radionica ili predstava prilagođenih određenoj dobnoj skupini, a takav pristup potaknuo bi na češće posjete kazalištima i muzejima. Ujedno treba osmisliti ponudu kojom bi se strancu-turistu dočarao Držićev svijet kako bi se „izbjegli“ slučajni turisti, a povećao broj organiziranih dolazaka kulturnih turista. Dom Marina Držića posvećen je i prevođenju Držićevih djela, što doprinosi većem pristupu pisanoj riječi brojnim stranim ljubiteljima književnosti i promoviranju klasika hrvatske književnosti. U dosadašnjoj izdavačkoj djelatnosti Dom Marina Držića inicirao je i realizirao cjelovite prijevode komedije *Dundo Maroje* i pokladne farse *Novela od Stanca* na engleski te komedije *Skup* na francuski jezik.

KULTURN E MANI- FESTACIJE	PRED- STAVE	EDUKACIJA GRAĐANA I TURISTA	PROMOCIJA	DIGITALI- ZACIJA	UKLJUČI- VANJE U TURISTIČ- KU PONUDU
festival	predstav e na stranom jeziku	predavanja o Držiću	marketinške kampanje na društvenim mrežama	digitalizacij a Držićevih djela	vođene ture
izložbe	predstav e na ulicama Grada	radionice	promoviranj e od strane raznih institucija u kulturi		suveniri
		simpoziji			prevođenj e Držićevih djela
		terenska nastava veća zastupljeno st u nastavnom programu			

Prikaz 2. „mogućnosti pozicioniranja Držića na kulturnoj mapi Dubrovnika i Hrvatske“

Izvor: Obrada autorica prema rezultatima istraživanja

Kulturno nasljeđe, u našem slučaju književno, ne smije ostati u literarnoj i filološkoj arheologiji nego treba biti dio dubrovačke stvarnosti, a posebice i dio dubrovačke i hrvatske kulturne ponude, stoga svakako treba poraditi na kvalitetnijem pozicioniranju i promoviranju Marina Držića i njegove književne ostavštine na kulturnoj mapi Dubrovnika i Europe. Prvi korak u modernijem prikazu velikana hrvatske komedije napravio je upravo Dom Marina Držića novim i modernim postavom Držićeve spomen kuće, prijevodima *Dunda Maroja*, *Skupa i Novele od Stanca*, organizacijom brojnih tematskih izložbi i edukativnih radionica. Sustavnim prevođenjem Držićevih djela na svjetske jezike, edukacijom svih naraštaja, organiziranjem festivala ili dana posvećenih Držiću, okupljanjem stručnjaka na okruglim stolovima, znanstvenim skupo-

vima i kongresima koji bi s različitih motrišta iščitavali i danas aktualne Držićeve poruke, novim kulturno-turističkim proizvodima može se napraviti značajan pomak u prezentaciji književne baštine i u književnom turizmu.

Zaključak

Mjesto velikog dubrovačkog, hrvatskog i europskog komediografa Marina Držića i njegove literarne ostavštine u kulturnoj ponudi Dubrovnika treba biti još kvalitetnije i snažnije istaknuto. Kulturna baština i turizam mogu biti generator gospodarskog razvoja. Turizam počiva na posjećivanju novih kultura i obilaženju različitosti, a književna ostavština čini mjesto razlike od ostalih književnosti i kultura, stoga svakako treba biti uključena u strategiji razvoja književnog i kulturnog turizma.

Književni turizam dio je kulturnog turizma, nedovoljno iskorištenog potencijala. Prema Herbertovu opisu književnih i umjetničkih mjesta u kojem postoje više vrsta privlačnosti za turiste dan je prikaz recepcije Marina Držića u spektru književnog turizma. Dubrovnik tako može biti mjesto privlačnosti za ljude koji gaje intrinzično zanimanje za piščev život, ali je i poveznica s piščevim djelima (mjesta radnje Držićevih komedija). U Dubrovniku su i mjesta koja evociraju sjećanja i dopuštaju njihovo oslobađanje, primjerice Dom Marina Držića ili crkva Svih Svetih. Zadnja Herbertova odrednica odnosi se na mjesto kao takvo koje može privlačiti i bez da je povezano s literarnim radom.

Predstavljeni su rezultati istraživanja rada *Modusi revitalizacije renesansne književne baštine u suvremenom Dubrovniku (studija slučaja - recepcija opusa Marina Držića)* (BAKIJA, KONSUO 2022) te je dan novi pogled na samo istraživanje. Sistematizacijom prijedloga ispitanika i autorica pokazalo se kako treba veću pozornost posvetiti organiziranju kulturnih manifestacija, edukaciji, prevođenju djela i promotivnih materijala na strane jezike, promociju, digitalizaciju i uključivanje u turističku ponudu.

Ovaj rad predstavio je neke od mogućnosti književnog turizma na primjeru komediografskog velikana, Marina Držića, ali je i poticaj za zaokret u promidžbi jednog od najvećih hrvatskih i europskih komediografa koji može poslužiti stručnjacima u stvaranju novih kulturnih proizvoda, ujedno i kao poticaj ostalim istraživačima na istraživanje kulturne ponude u svrhu stvaranja kvalitetnih smjernica u razvoju kulturnog turizma.

Izvori

Dom Marina Držića. Dostupno na: <https://muzej-marindrzic.eu/>
Dundo Maroje. Dostupno na: <https://muzej-marindrzic.eu/e-knjiznica/>
Novela od Stanca. Dostupno na: <https://muzej-marindrzic.eu/e-knjiznica/>
Skup. Dostupno na: <https://muzej-marindrzic.eu/e-knjiznica/>
Tirena. Dostupno na: <https://muzej-marindrzic.eu/e-knjiznica/>

Literatura

- BAKIJA, KONSUO 2022 = BAKIJA K., KONSUO M. Modes of revitalization of Renaissance literary heritage in contemporary Dubrovnik (case study - reception of Marin Držić's work) // International Jurnal of Latest trends in Engineering and Technology, Special Issue - ICTIMESH- 2022. 87–96.
- BAKIJA 2019 = BAKIJA K. Marin Držić in the mirror of our time. Following Držić – marking the 450th anniversary of his death at the House of Marin Držić. Dubrovnik, 2019.
- BUSBY, SHETLIFFE 2013 = BUSBY G., SHETLIFFE, E. Literary tourism in context: Byron and Newstead Abbey // European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation. № 3. 5–45.
- HERBERT 1996 = HERBERT D.T. Artistic and literary places in France as tourist attractions // Tourist Menagment, 1996. № 2. 77–85. DOI: [10.1016/0261-5177\(95\)00110-7](https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00110-7)
- JELINČIĆ 2008 = JELINČIĆ D. A. Abeceda kulturnog turizma. Zagreb, 2008.
- MAGADÁN DÍAZ, RIVAS GARCÍA 2011 = MAGADÁN DÍAZ M., RIVAS GARCÍA J. Turismo literario. Oviedo, 2011.
- OUSBY 1990 = OUSBY I. The Englishman's England. Cambridge, 1990.
- RADIŠIĆ 1986 = RADIŠIĆ F. Turizam i turistička politika s ogledom na područje Istre. Beograd, 1986.
- SMITH 2012 = SMITH Y. Literary Tourism as a developing genre: South Africa's potential, (tesis no publicada). Pretoria: University of Pretoria, 2012.
- ŽUVELA 2017 = ŽUVELA A. Pregled metodoloških pristupa u europskim istraživanjima kulturnih politika. Institut za razvoj i međunarodne odnose // CULPOL TEMATSKI DOKUMENT 2, 2011. 1–27. Dostupno na: https://culpol.irmo.hr/wp-content/uploads/2017/07/Ana-Zuvela_tematski-dokument-final-4.pdf

The Works of Marin Držić in the Context of Literary Tourism (Possibilities for Developing Literary Tourism Based on the Reception of Marin Držić). This paper seeks to explore the potential of literary tourism through the reception of the works of Marin Držić, the great Croatian playwright whose timeless and still relevant messages have enriched both Croatian and European literature. His enigmatic and colorful biography continues to intrigue readers and directors, inviting new interpretations. Literary tourism, considered a branch of cultural tourism, involves visiting places and events associated with writers and their works. This paper analyzes the current state and critically examines Držić within the framework of literary tourism theory. This paper also seeks to offer new ideas in literary tourism, using the example of knowing and interpreting the life and work of the Dubrovnik, Croatian and European comedy writer Marin Držić.

Keywords: Marin Držić, Croatian literature, cultural heritage, literary tourism, Dubrovnik